

ЗМІСТ

Вступ.....	2
Зміст практичних занять.....	6
Тема 1. Основи теорії держави	4
Тема 2. Основи теорії права	11
Тема 3. Основи конституційного права.....	157
Тема 4. Основи адміністративного права України	24
Тема 5. Основи трудового права	30
Тема 6. Основи цивільного права України	35
Тема 7. Основи сімейного права України.....	40
Рекомендована література	46

ВСТУП

В умовах соціально-економічних, суспільно-політичних перетворень українського суспільства правова освіта є одним з найважливіших чинників розвитку особистості. Вона спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань.

Обізнаність у праві є виявом елементу загальної культури людини, сприяє кращому використанню та захисту кожним своїх прав. Вища школа має дати молоді не тільки правові знання, а й сформувати вміння, навички, життєву позицію, компетентність, яких потребує демократичне громадянське суспільство.

Дисципліна «Права і свободи людини і громадянина України» вивчається студентами усіх спеціальностей, усіх форм навчання Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету. Основним завданням курсу є засвоєння студентами основ прав і свобод людини і громадянина України, основ теорії держави і права, а також основних положень ряду галузей публічного та приватного права, отримання навичок роботи з правовою літературою та юридичними актами тощо.

Зміст курсу наповнений переважно інформацією, орієнтованою на життєві потреби студентів і має за мету підвищення рівня професійної компетентності майбутніх випускників

Метою викладання навчальної дисципліни «Права і свободи людини і громадянина України» є забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки здобувачів вищої освіти, розширення розуміння ними ролі і призначення держави і права в житті суспільства, формування базових знань з основ теорії держави і права та провідних галузей права (конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового, трудового, сімейного та ін.) і в разі потреби готовності коректно застосувати отримані знання у практичній діяльності.

Основними завданнями курсу є:

- надання здобувачам вищої освіти систематичних знань з юридичних наук у обсязі певного правового мінімуму;
- поглиблення знань здобувачів вищої освіти з основ теорії держави і права та основних його галузей;
- засвоєння основ прав і свобод людини і громадянина України;
- формування правової культури;
- виховання глибокої поваги до Конституції та інших законодавчих актів, нетерпимості до порушень законності та правопорядку;
- формування активної громадянської позиції.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- визначення основних юридичних понять, що характеризують державно-правову сферу;
- загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку державно-правових явищ;
- основні ознаки держави, її функції та форми;
- основні характеристики норм права як різновиду соціальних норм, джерела права;
- загальні характеристики змісту та структури правовідносин;
- конституційні засади державного устрою;
- правові процедури зміни влади у державі;
- предмет та основні засади окремих галузей права.

вміти:

- визначати основні юридичні поняття та встановлювати зв'язки між ними;
- користуватись нормативно-правовими джерелами, розрізняти їх за юридичною силою;
- аналізувати окремі ситуації та кваліфікувати дії їх учасників;
- орієнтуватися з питань правового характеру обраної професії.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні **прагнути досягти таких компетентностей:**

а) загальних:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність проведення досліджень на відповідному рівні;
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства;
- здатність оцінювати і враховувати соціальні чинники, що впливають на сферу професійної діяльності.

б) спеціальних (фахових):

- здатність знаходити необхідну юридичну та іншу літературу для поповнення своїх теоретичних знань;
- здатність усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, реалізовувати свої права та обов'язки;
- здатність працювати з текстами Конституції України та інших нормативних актів і здійснювати пошук необхідних правових норм;
- здатність усно та письмово, логічно правильно давати оцінку правових явищ і процесів та обґрунтовувати її.

Запропоновані здобувачам плани практичних занять та методичні рекомендації та завдання до них сприятимуть кращому опануванню матеріалу навчальної дисципліни.

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Основи теорії держави

Мета заняття: формування цілісного уявлення про державу, її походження і соціальну сутність, форму, функції, роль і призначення як соціального явища, вміння встановлювати співвідношення та оцінювати її прояви, визначати основні юридичні поняття та зв'язки між ними на основі аналізу закономірностей функціонування держави.

Питання для обговорення:

1. Влада та соціальні норми у первісному суспільстві. Історичні умови зародження держави і права.
2. Поняття, ознаки та соціальна сутність держави. Відмінність держави від інших організацій (установ) суспільства.
3. Поняття та структура форми держави (форма правління, форма державно-територіального устрою, державно-правові режими). Державний устрій України, загальна характеристика.
4. Функції та апарат держави. Державні органи (поняття, ознаки та класифікація).
5. Поняття та основні ознаки правової держави. Проблеми та шляхи формування правової держави в Україні.

Основні терміни і поняття

Суспільство, первісний лад, рід, плем'я, суспільна влада, соціальні норми, мононорма, звичай, держава, адміністративно-територіальний поділ, норми права, суверенітет держави, форма держави, форма правління, державний устрій, політичний (державний) режим, республіка, монархія, унітарна держава, федерація, конфедерація, демократія, функції держави, механізм держави, апарат держави, державний орган, службова особа, повноваження, компетенція, правова держава.

Методичні вказівки

Висвітлюючи перше питання слід звернути увагу на такі аспекти: основні риси первісного суспільства, що було основою організації первісного суспільства, який характер носила влада, що являли собою соціальні норми у первісному суспільстві, які їх характерні ознаки.

Важливо показати роль суспільного поділу праці у переході від первісного суспільства до класового, показавши при цьому передумови виникнення держави, а саме: перехід від привласнюючої до виробляючої економіки; три великі розподіли праці; поява надлишкового продукту, патріархальної сім'ї,

приватної власності та майнової нерівності; утворення класів, виникнення міжкласових конфліктів; неспроможність суспільної влади первісного ладу врегулювати класові протиріччя і конфлікти; формування держави як політичної організації публічної влади.

У відповіді на друге питання семінарського заняття необхідно дати поняття держави і охарактеризувати її ознаки та соціальну сутність (як явище змінне, показавши співвідношення вузькогрупового і загальносуспільного в ній), вказати на відмінність держави від інших організацій (установ) суспільства та пояснити її. В межах цього питання необхідно також розглянути та проаналізувати риси, що відрізняють державу від організації первісного суспільства.

При розкритті третього питання варто звернути увагу на трактування поняття форма держави, визначити її внутрішню структуру, дати загальну характеристику її складових частин. Головним завданням є розгляд устрою держави, тобто конкретних форм існування і функціонування цієї особливої політичної структурної і територіальної організації суспільства. Останній аспект необхідно присвятити загальній характеристиці державного режиму України.

При висвітленні четвертого питання слід дати визначення та ознаки функцій, апарату та органів держави, а також класифікувати функції та органи держави. Цікавими є умови і причини, які обумовлюють напрямки діяльності держави, їх зміну і розвиток; співвідношення функцій держави і її сутності, зміст соціального призначення; форми здійснення функцій держави, засоби і методи, за допомогою яких органи держави виконують завдання, що стоять перед ними. Спробуйте визначити найбільш актуальні функції для України сьогодні.

У п'ятому питанні необхідно дати сучасне визначення правової держави, розкрити основні її характеристики, в тому числі: економічні, соціальні, моральні засади, її політичну природу, такі ознаки, як верховенство закону у всіх сферах суспільного життя, реальність прав особи, забезпечення її вільного розвитку, взаємної відповідальності держави і особи, основний принцип організації та діяльності правової держави – розподіл влад. Окрім того, слід визначити та схарактеризувати заходи, які повинні привести до формування в Україні правової держави.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Форма держави». При виконанні завдання відобразіть три складові структурні елементи форми держави: форму правління, форму устрою та форму режиму і їх різновиди.

3. Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика організації влади у первісному суспільстві та державно організованого суспільства»

Організація влади у первісному суспільстві	Організація влади у державно організованому суспільстві

4. Порівняйте, давши коротку характеристику сучасних видів республік:

Республіка		
Парламентська	Президентська	Змішана (напівпрезидентська)

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Що таке «неолітична революція»?

- А) внутрішня межа в розвитку первісного суспільства;
- Б) один з суспільних розподілів праці;
- В) перехід суспільства від привласнюючої економіки до виробляючої;
- Г) встановлення соціально-демократичного політичного режиму в державі;
- Д) буржуазна революція.

2. Суспільна влада в умовах первісного ладу характеризується наступними ознаками:

- А) виборність на загальних зборах старшого члена роду, який здійснює повсякденне управління;
- Б) влада заснована на авторитеті;
- В) найважливіші питання вирішуються на загальних зборах всіх дорослих членів роду;
- Г) відсутній спеціальний апарат примусу;
- Д) усі перераховані.

3. Суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі правових норм це:

- А) апарат держави;
- Б) суспільне об'єднання;
- В) механізм держави;
- Г) держава;

Д) політична партія.

4. До ознак внутрішнього суверенітету держави відносяться:

- А) незалежність і рівноправність державної влади;
- Б) верховенство закону;
- В) національний суверенітет;
- Г) верховенство, самостійність, повнота і неподільність;
- Д) верховенство права.

5. На відміну від соціальної організації первісного суспільства держава характеризується такими основними ознаками:

- А) наявністю традицій;
- Б) наявністю особливого апарату політичної організації публічної влади;
- В) територією проживання;
- Г) наявністю економіки, оборони, втручання в оточуюче середовище;
- Д) соціальними нормами.

6. Основні напрямки діяльності держави, що виражають її сутність та призначення це:

- А) суспільні інтереси;
- Б) функції держави;
- В) державні пріоритети;
- Г) галузі права;
- Д) державна політика.

7. Якій державній функції відповідає визначення: «Забезпечення повного та точного здійснення законодавчих приписів всіма учасниками суспільних відносин».

- А) культурно-виховній;
- Б) фінансового контролю;
- В) охорони правопорядку;
- Г) економічній;
- Д). соціальній

8. До основних елементів форми держави відносяться:

- А) апарат держави, механізм держави;
- Б) вищий законодавчий та судовий орган держави, вищий орган виконавчої влади;
- В) органи влади, органи управління, президент;
- Г) адміністративно-територіальний устрій, державний апарат;
- Д) форма правління, форма державного устрою, політичний режим.

9. Основними формами державного правління є:

- А) унітарна і федеративна;
- Б) демократія й олігархія;
- В) авторитаризм і демократія;
- Г) монархія і республіка;
- Д) конфедерація і федерація.

10. Визначенню «Сукупність методів та засобів здійснення державної влади, а також рівень політичної свободи в суспільстві та характер правового стану особи» відповідає поняття:

- А) демократія;
- Б) розподіл влади;
- В) авторитаризм;
- Г) політико-правовий режим;
- Д) політична система.

? Контрольні питання:

1. Які основні характерні риси влади в первісному суспільстві?
2. Які основні риси соціальних норм первісного суспільства?
3. Що таке «мононорма»?
4. Які основні фактори (причини) виникнення держави?
5. Які ознаки відрізняють державу від організації влади первісного суспільства?
6. Які основні фактори (причини) виникнення права?
7. Чим відрізняються правові норми від соціальних норм первісного суспільства?
9. Яке співвідношення вузькогрупового та загально соціального в сутності держави?
10. Що таке державний суверенітет?
11. З яких елементів складається поняття форми держави?
12. Які основні риси монархії та республіки як форм правління?
13. Чим відрізняється унітарна держава від федеративної?
14. Що таке політико-правовий режим, які його основні різновиди?
16. У чому причина різноманітності форм держави?
17. Що таке функція держави?
18. Які основні функції здійснює держава соціально-демократичної орієнтації?
19. Що таке механізм держави?
20. Як співвідносяться між собою поняття «механізм держави» та «апарат держави»?

21. Якими ознаками характеризується орган держави?
22. У чому сутність принципу розподілу влад?
23. У чому полягає взаємна відповідальність держави та особи?

Тема 2. Основи теорії права

Мета заняття: формування цілісного уявлення про право, його походження і соціальну сутність, значення, форми, функції, правовідносини, роль і призначення у суспільному житті, вміння аналізувати співвідношення різних нормативних регуляторів, оцінювати значення елементів структури системи права та законодавства, орієнтуватись з питань правового характеру.

Питання для обговорення:

1. Право в системі нормативного регулювання суспільних відносин. Поняття, ознаки, функції та зміст права.
2. Право і технічні норми, їх співвідношення. Право та мораль.
3. 3. Форми (джерела), норми права (поняття, ознаки, структура, класифікація). Система права та система законодавства.
4. Правовідносини: поняття, види, склад та зміст. Суб'єкти та об'єкти правовідносин, їх види. Юридичні факти.
5. Правомірна поведінка, правопорушення і юридична відповідальність. Причини правопорушень і шляхи їх усунення.
6. Правосвідомість та правова культура. Правовий нігілізм
7. . Законність, правопорядок та дисципліна.

Основні терміни і поняття

Соціальні норми, мораль, принципи права, функції права, система права, галузь права, норма права (гіпотеза, диспозиція, санкція), закон, підзаконний нормативно-правовий акт, правовий вплив, правове регулювання, джерело права, система права, система законодавства, нормативно-правовий акт, суб'єктивне право, об'єктивне право, правовідносини, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, правомірна поведінка, правопорушення, склад правопорушення, злочин, проступок, вина, юридична відповідальність, правосвідомість, правова культура, суспільний порядок, правопорядок, законність, дисципліна.

Методичні вказівки

Розкриття першого питання можливе через з'ясування понять суспільство, людина як «суспільна істота», нормативне регулювання суспільних відносин (за допомогою соціальних норм) та ненормативне

(наприклад, вплив на свідомість і поведінку людей мистецтва) та показати місце та роль норм права серед інших видів соціальних норм.

Таке складне та багатогранне соціальне явище як право слід характеризувати через різні підходи до право розуміння (у суб'єктивному (характеризує визначені можливості суб'єкта) та об'єктивному (як система загальнообов'язкових правил поведінки) значеннях.

Важливою є функціональна характеристика права, адже саме у функціях (загальносоціальних і спеціально-юридичних — регулятивній та охоронній), як основних напрямках правового впливу на суспільство і людину, проявляється його сутність.

У другому питанні необхідно більше зосередитись на аналізі істотних ознак технічних норм, зміст яких обумовлений об'єктивними законами існування предметного, матеріального світу, що оточує людину. Слід виходити з того, що змістом технічних норм є правила найбільш оптимального поведіння людей з предметами природи, знаряддями праці та іншими технічними засобами. Далі слід вказати чинники, за яких технічні норми юридизуються і утворюються техніко-юридичні норми, показавши їх роль та значення у регулюванні суспільних відносин і навести приклади виходячи з напрямів фахової підготовки. Друга частина другого питання передбачає аналіз співвідношення права і моралі через їх єдність, відмінність та взаємодію, враховуючи походження, сфери дії, ступінь деталізації змісту, форми вираження, засоби забезпечення.

При відповіді на третє питання семінару слід перш за все визначитись, що ми розуміємо під поняттям «джерело права». Розкривши сутність правового звичаю, правового прецеденту, нормативно-правового договору, нормативно-правового акту, правової доктрини, слід з'ясувати, які з них офіційно визнані в Україні. Розкриваючи зміст частини питання щодо норм права, необхідно вказати, якими ознаками характеризуються норми права, зосередивши увагу на їх характеристиці та відзначити, чому норми права мають свій особливий статус, займають пріоритетне місце в ієрархії інших соціальних норм. Класифікація норм права досить широка, тому далі слід зосередитись на їх основних різновидах, зазначаючи класифікаційні критерії.

Аналіз останньої частини цього питання буде більш плідним після загального усвідомлення значення парних філософських категорій «форма» і «зміст» та подальшого їх розгляду крізь призму співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту, коли норма права розуміється як зміст статті, а стаття — як форма зовнішнього вираження норми.

Відповідаючи на четверте питання важливо показати, що правовідносини визначаються матеріальними умовами життя даного суспільства, поділяються на види за різними критеріями (галузевою приналежністю, предметом

правового регулювання (конституційні, трудові, цивільні, сімейні, кримінальні та ін.), рівнем правового регулювання (матеріальні і процесуальні), кількісним складом суб'єктів (прості, складні та ін.)). Крім того, вони є складним явищем, що має свою внутрішню будову і складається з таких елементів, як зміст, суб'єкти та об'єкти правовідносин і потребують окремої характеристики.

Щодо юридичних фактів (конкретні життєві обставини, з котрими норми права пов'язують всю динаміку правовідносин, їх виникнення, зміну або припинення), то тут необхідно дати класифікацію, вказавши її підстави.

При підготовці до п'ятого питання семінарського заняття необхідно відштовхнутись від поняття правова поведінка, різновидами якої є . правомірна і неправомірна та охарактеризувати їх. Щодо другої частини питання – правопорушення, треба, усвідомивши його соціально-політичні ознаки (суспільна небезпечність, протиправність, вина, караність), навести визначення цього поняття. Далі зосередити увагу на елементах, що утворюють склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона та їх характеристики.

Останній аспект п'ятого питання передбачає аналіз правопорушень, корені яких знаходяться як у природі суспільства, так і у природі самого індивіда, тому необхідно з'ясувати значення як соціально-економічних, сімейно-побутових, духовно-моральних факторів життя людини, так і психологічних, тобто визначити співвідношення соціального і біологічного в злочинній поведінці.

При відповіді на шосте питання слід розкрити поняття правосвідомості, показати, що її об'єктом відображення є не тільки писане право, але і «право в житті» (діяльність правоохоронних органів, правопорядок тощо), підкреслити, що у правосвідомості людей має місце думка не тільки про право дійсне, але й про право бажане, з'ясувати і охарактеризувати зміст структури правосвідомості: знання права, ставлення до права, спонукання до виконання правових приписів, виділяючи, відповідно, її пізнавальну, оціночну і регулятивну функції. Необхідно з'ясувати критерії чіткого розмежування видів правосвідомості: індивідуальної, групової, суспільної, наукової, професійної.

Стосовно змісту другої частини шостого питання – правової культури, слід з'ясувати її ціннісний характер, пояснити, що правова культура – явище інтегративне (формує зв'язки між різними сферами правового та суспільного життя); системне (що виступає як об'єктивний результат взаємодії між своїми внутрішніми елементами); об'єктивно-суб'єктивне (існує лише як матеріальний результат розумової діяльності людини). При цьому потрібно продемонструвати особливе значення понять «вміння» і «навички» стосовно до питання ефективності реалізації норм права, а також поміркувати, яке відношення до проблеми правової культури особи має категорія «мінімум

правових знань». Розкриття аспекту питання щодо правового нігілізму може бути здійснена через його сутність – недовіра до сили права й обов’язковості правових вимог і повинна пов’язуватись з аналізом реалій суспільного життя, що призводять до формування такої недовіри, а також з аналізом негативних наслідків поширення правового нігілізму. Крім того необхідно показати, яку роль може відігравати держава у формуванні правового нігілізму громадян.

Сьоме питання слід розпочати з висвітлення поняття законності, змінюваності розуміння законності з переходом від однієї історичної епохи до іншої. Особливу увагу слід приділити проблемі співвідношення законності та доцільності. Чи завжди закон закріплює найбільш оптимальні шляхи досягнення правомірної мети? В яких випадках законність вступає в конфлікт з доцільністю? Чи припустимо віддавати перевагу доцільності за рахунок вимог закону? Які фактори впливають на вибір варіанту поведінки при зіткненні законності та доцільності? Після цього необхідно зосередити увагу на спеціально-юридичних гарантіях законності, а саме: хто є суб’єктами цих гарантій, в яких формах та якими засобами вони повинні підвищувати стан дотримання закону. Друга частина сьомого питання передбачає розкриття поняття правопорядку та з’ясування його співвідношення з громадським порядком та законністю. Змістом його є також проблема дисципліни, її поняття ознаки та види. Особливу увагу варто приділити трудовій та службовій дисципліні, схарактеризувати та визначити від чого залежить її стан.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Структура правовідносин».
3. Заповніть таблицю, «Порівняльна характеристика звичаєвих норм, що діяли у первісному суспільстві та норм права державно організованого суспільства».

Звичаєві норми, що діяли у первісному суспільстві	Норми права державно організованого суспільства

4. Порівняйте, давши коротку характеристику джерел права:

Джерело права	Характеристика джерела права
Правовий звичай	
Нормативно-правовий акт	
Міжнародно-правовий акт	
Правовий прецедент	
Нормативний договір	

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Правилom поведінки, яке склалося внаслідок фактичного його застосування протягом тривалого часу є:

- А) право;
- Б) звичай;
- В) мораль;
- Г) традиція;
- Д) правопорушення.

2. Яким загальним терміном позначаються поняття «правовий прецедент» і «нормативний договір»?

- А) акт тлумачення права;
- Б) джерело права;
- В) акт застосування права;
- Г) суб'єктивне право;
- Д) правова доктрина.

3. Який з наведених видів юридичної відповідальності за характером санкцій є найбільш суворим?

- А) дисциплінарна відповідальність;
- Б) адміністративна відповідальність;
- В) кримінальна відповідальність;
- Г) суспільна відповідальність;
- Д) цивільно-правова відповідальність.

4. Першим сформувався наступний вид соціальних норм:

- А) норми права
- Б) звичасві норми;
- В) релігійні норми;
- Г) прецеденти;

Д) норми моралі;

5. Вкажіть ознаки притаманні нормативним регуляторам первісного суспільства?

А) перевага заборон. Нероздільність прав та обов'язків;

Б) відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм;

В) відсутність писаного законодавства;

Г) відсутність органів публічної влади;

Д) усі перераховані.

6. Якому поняттю відповідає наступна дефініція: «Загальне правило поведінки людей, яке являє собою взірець, еталон, масштаб, котрим вони повинні керуватися»?

А) норма;

Б) індивідуальний припис;

В) наказ;

Г) правовий прецедент;

Д) стандарт.

7. До якого поняття слід віднести визначення: «Суспільні відносини, учасники яких є носіями прав і обов'язків, що встановлені нормами права»?

А) громадський порядок;

Б) правовідносини;

В) механізм правового регулювання;

Г) правопорядок;

Д) правопорушення.

8. Якому поняттю відповідає наведена дефініція: «Прийняте судом рішення в конкретній справі, якому надається формальна обов'язковість при вирішенні усіх наступних аналогічних справ»?

А.) нормативний акт;

Б) промульгація;

В) правовий прецедент;

Г) нормативний договір;

Д) акт тлумачення права.

9. З перелічених ознак праву властиві:

А) забезпеченість державним примусом;

- Б) інституційність;
- В) загальнообов'язкова нормативність;
- Г) формальна визначеність;
- Д) усі перераховані.

10. Порухнення якої норми тягне за собою обов'язкове настання юридичних наслідків?

- А) моральної норми;
- Б) норми права;
- В) звичаєвої;
- Г) технічної норми;
- Д) релігійної норми.

? Контрольні питання:

1. Як співвідносяться між собою право, економіка та політика?
2. Як співвідносяться правові та технічні норми?
3. Чим відрізняються нормативні регулятори від ненормативних?
4. Що таке форма (джерело) права?
5. Які види підзаконних нормативно-правових актів ви знаєте?
6. Які основні ознаки норми права?
7. Як співвідносяться між собою система права і система законодавства?
8. Які елементи входить до складу правовідносин?
9. Що таке застосування правових норм?
10. Що розуміється під правомірною поведінкою?
11. Які основні ознаки притаманні правопорушенню?
12. Чим відрізняються злочини від проступків?
13. Що таке юридична відповідальність?
14. Які функції виконує правова свідомість?
15. Що розуміється під законністю?
16. Що таке громадянський порядок, як він співвідноситься із правопорядком?
17. Що таке дисципліна?

Тема 3. Основи конституційного права

Мета заняття: формування уявлень про конституційне право як галузь права, засади конституційного ладу України, конституційно-правовий статус людини і громадянина та органів влади, вміння аналізувати функціональне призначення державних органів, їх роль і місце в державному механізмі, орієнтуватись з питань виборчого права.

Питання для обговорення:

1. Конституційне право України: поняття, предмет, метод, джерела. Загальні засади конституційного ладу України.
2. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні:
  - а) громадянство в Україні. Система прав і свобод людини і громадянина в Україні;
  - б) конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина. Основні обов'язки громадян.
3. Конституційний статус органів влади в Україні:
  - а) законодавча влада та законодавчий процес в Україні; конституційний статус Президента України;
  - б) конституційний статус органів виконавчої влади в Україні;
  - в) судова влада в Україні. Місце Конституційного Суду в системі органів державної влади;
  - г) поняття і принципи місцевого самоврядування. Функції і повноваження органів місцевого самоврядування.

Основні терміни і поняття

Конституція, класифікація конституцій, народовладдя, демократія (пряма, представницька), об'єднання громадян, політична партія, громадська організація, громадянство, громадянин, вибори, референдум, виборча система, права людини, права громадянина, обов'язок громадянина.

Методичні вказівки

У відповіді на перше питання слід дати визначення поняття предмета, методу та системи конституційного права України як галузі права та як галузевої юридичної науки, дати характеристику Конституції як правового акта, проаналізувати Конституцію України з точки зору її змісту, структури, вказати і охарактеризувати джерела конституційного права України.

Далі треба висвітлити загальні засади конституційного ладу України: проаналізувати зміст державного ладу України, назвати елементи та провести аналіз структури конституційного ладу України, визначити тенденції розвитку, схарактеризувати Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу, розкрити особливості республіканської форми правління, унітарного устрою та політичного режиму в Україні.

У першій частині другого питання необхідно дати визначення понять «особа» та «громадянин», вказати їх спільні і відмінні риси. Далі визначити поняття та охарактеризувати правовий статус особи і громадянина та конституційний статус особи і громадянина. Посилаючись на конституційні

положення, вказати принципи громадянства України. Розкрити питання про підстави набуття і припинення громадянства, а також про органи державної влади, які беруть участь у вирішенні питань громадянства та їх повноваження.

У відповіді на другу частину другого питання необхідно визначити поняття конституційних прав і свобод людини і громадянина та відмінність обсягу конституційних прав людини і конституційних прав громадянина. А також дати поняття системи конституційних прав і свобод та стисло охарактеризувати їх, зазначивши:

- основні громадянські права і свободи людини і громадянина в Україні (право людини на життя і повагу до її гідності; право на свободу і особисту недоторканість; право на недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання у особисте і сімейне життя);

- основні політичні права і свободи громадян України (право на свободу пересування, вибору місця проживання; право вільного залишення території України; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право брати участь в управлінні державними справами, всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи й демонстрації; право на інформацію);

- основні економічні права і свободи людини і громадянина в Україні (право на власність; право на підприємницьку діяльність; право на користування об'єктами державної та комунальної власності);

- основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні (право на працю; право на відпочинок; право на страйк; право на житло; право на достатній життєвий рівень; право на соціальне забезпечення; право на охорону здоров'я тощо).

- основні культурні права та свободи людини і громадянина в Україні (право на освіту; право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати інтелектуальної і творчої діяльності).

Крім того, бажано звернути увагу на перелік міжнародно-правових документів про права людини та їх імплементацію в Конституції і законах України.

Відповідаючи на першу частину третього питання, насамперед слід зазначити, що в правовій державі система її органів має характеризуватись єдністю, спільністю їх завдань і функцій, що зумовлює їх поділ на складові частини – види державних органів. В основу закріплення системи і структури органів державної влади покладено функціональне призначення відповідних органів, їх роль і місце в державному механізмі. Структура і види органів

встановлені залежно від форми державного устрою (унітарна держава) і відповідно до принципу поділу влади при реалізації державної влади (ст.6 Конституції України).

Далі слід вказати, що законодавчі органи, на які відповідно до принципу поділу влади покладена законодавча діяльність, займають особливе місце у структурі державного механізму. Вони приймають закони, що мають найвищу юридичну силу і врегульовують найважливіші суспільні відносини.

Характеризуючи конституційно-правовий статус Верховної Ради варто, посилаючись на норми Конституції України підкреслити, що вона є єдиним органом законодавчої влади, головною функцією якого є прийняття законів. Вона забезпечується шляхом відповідних, законодавчо врегульованих процедур, які в сукупності утворюють законодавчий процес. Потрібно дати визначення законодавчого процесу, розкрити зміст його головних стадій, бажано вказати норми Конституції України, які закріплюють та регулюють порядок їх здійснення.

На завершення відповіді на першу частину третього питання треба підкреслити, що інститут глави держави займає особливе місце в системі органів державної влади і що глава держави – є офіційною особою, яка займає формально вище місце в системі державних органів і здійснює представництво держави у внутрішньополітичному житті та у міжнародних відносинах, вказати його головні функції, охарактеризувати конституційно-правовий статус, повноваження, порядок обрання та припинення повноважень, у тому числі й дострокового.

У другій частині третього питання доцільно визначити конституційно-правовий статус органів виконавчої влади в Україні: Кабінету Міністрів України, центральних органів державної виконавчої влади, державної виконавчої влади на місцях. Підкреслити, що виконавчі органи – це органи, які реалізують державну владу у формі організації виконання законів. Такі органи в кожній країні складають відповідну систему, головне функціональне призначення якої полягає у здійсненні державно-владної виконавчо-розпорядчої та організаційної діяльності яка, будучи самостійною гілкою влади, урівноважена з іншими гілками влади засобами парламентського, президентського та судового контролю.

Вони мають право видавати юридичні акти загальнообов'язкового характеру. Систему і структуру виконавчої влади в Україні складають органи різних рівнів: Кабінет Міністрів України (вищий орган у системі органів виконавчої влади), центральні органи виконавчої влади (міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом), обласні державні адміністрації, Київська та Севастопольська міські державні

адміністрації, районні державні адміністрації, районні державні адміністрації у містах Києві та Севастополі, територіальні органи міністерств, державних комітетів, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом (управління, відділи).

Відповідаючи на третю частину третього питання буде слушним наголосити на тому, що судова влада, як і інші гілки державної влади, повинна здійснювати свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Метою правосуддя є захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності. Визначити систему судів, принципи їх діяльності та повноваження в сфері регулювання суспільних відносин, покладені на них Конституцією, ознаки, основні функції, порядок реалізації судової влади. З'ясувати зміст і співвідношення таких понять як «судова влада», «правосуддя» і «судочинство».

Четверта частина третього питання передбачає визначення поняття і принципів місцевого самоврядування, повноважень і функцій його органів, висвітлення форм, за допомогою яких реалізується право членів територіальної громади брати участь у здійсненні місцевого самоврядування. Слід наголосити, що принцип самоврядування є одним із найдавніших і універсальних серед тих, що застосовуються в управлінні, починаючи з ранніх стадій розвитку людського суспільства і тривалий час залишався єдиним засобом соціальної організації людства.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. Сучасну правову державу не можна уявити без ефективно діючої системи місцевого самоврядування.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.

2. Складіть схему «Система конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні».
3. Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика мажоритарної та пропорційної виборчої системи».

Мажоритарна виборча система	Пропорційна виборча система

4. Порівняйте, давши коротку характеристику функцій гілок влади, користуючись положеннями Конституції:

Функції влади		
Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Конституцію П.Орлика було прийнято:

- А). у 1764 р.;
- Б) у 1710 р.;
- В). у 1781 р.;
- Г). у 1654 р.;
- Д) у 1648 р.

2. Носієм суверенітету і суб'єктом влади в Україні є:

- А) Президент України;
- Б) народ України;
- В) Кабінет Міністрів України;
- Г) Верховна Рада України;
- Д) усі перераховані.

3. Конституційний склад Верховної Ради України:

- А) 150 депутатів;

- Б) 200 депутатів;
- В) 450 депутатів;
- Г) 350 депутатів;
- Д) 400 депутатів.

4. Право на свободу слова Конституцією України обмежується:

- А) в разі відправлення релігійного культу;
- Б) в разі поширення конфіденційної інформації;
- В) в разі загрози національній безпеці і громадському порядку;
- Г) в разі атеїстичної пропаганди;
- Д) усі перераховані.

5. Чинну Конституцію України було прийнято:

- А) 24 серпня 1991 р.;
- Б) 28 червня 1996 р.;
- В) 5 грудня 1994 р.;
- Г) 8 червня 1995 р.;
- Д) 16 липня 1990 р.

6. Назвіть соціальні права людини:

- А) право на працю;
- Б) недоторканість житла;
- В) брати участь в управлінні державними справами;
- Г) право на життя;
- Д) усі перелічені.

7. Основним Законом суспільства і держави Конституція називається оскільки вона

- А) забезпечує тривале існування конституційного ладу;
- Б) приймається безпосередньо на всенародному референдумі;
- В) регулює найбільш суттєві політико-правові відносини, визначає основи взаємовідносин між особою, громадянським суспільством і державою;
- Г) є результатом консенсусу різних політичних сил;
- Д) є зібранням всіх законів у державі.

8. Які адміністративно-територіальні одиниці складають Україну:

- А) автономні одиниці;
- Б) регіони;
- В) краї;
- Г) області;
- Д) усі зазначені.

9. Депутатський імунітет означає, що:

А) депутата не можна притягти до юридичної відповідальності без згоди Президента України та прем'єр-міністра;

Б) депутата не можна притягти до юридичної відповідальності без згоди Верховної Ради;

В) депутата не можна притягати до юридичної відповідальності без його згоди;

Г) депутата не можна притягти до юридичної відповідальності за будь-яких обставин;

Д) усе вищеназване.

10. До невід'ємних прав людини належить право:

А) брати участь у мітингах і зборах;

Б) володіти приватною власністю;

В) вільно розвивати свою особистість;

Г) утворювати політичні партії;

Д) усі зазначені.

? Контрольні питання:

1. Які риси характеризують чинну Конституцію України як основний закон держави?

2. Назвіть основні засади конституційного ладу України за ступенем їх важливості. Обґрунтуйте вашу думку спираючись на текст розділу 1 Конституції України.

3. Яке значення має Акт проголошення незалежності України?

4. Як ви розумієте поняття «соціальна та правова держава»?

5. Охарактеризуйте поняття суверенітет України.

6. Які державні символи України?

7. Охарактеризуйте інститут громадянства України.

8. Що є підставами для набуття та припинення громадянства України?

9. Хто такі іноземні громадяни та особи без громадянства за Конституцією України?

10. У чому полягає відмінність понять “людина” і “громадянин”?

11. Вкажіть особисті права та свободи громадян.

12. Назвіть та охарактеризуйте політичні права та свободи громадян.

13. Чим референдум відрізняється від виборів?

14. Назвіть та охарактеризуйте конституційні обов'язки громадян України.

15. Назвіть основні повноваження Верховної Ради України.

16. Назвіть основні повноваження Президента України.
17. Яке місце займає судова влада у системі розподілу влади?
18. Які основні ознаки правосуддя?

Тема 4. Основи адміністративного права України

Мета заняття: формування уявлень про адміністративне право як галузь національного права, засвоєння знань про адміністративні правовідносини, правопорушення та відповідальність, оволодіння змістом навчального матеріалу шляхом використання джерел адміністративного законодавства на конкретних прикладах з практики.

Питання для обговорення:

1. Адміністративне право — поняття, предмет, метод правового регулювання та джерела адміністративного права.
2. Адміністративні правовідносини.
3. Адміністративні правопорушення.
4. Адміністративна відповідальність.

Основні терміни і поняття

Адміністративне право, адміністративні правовідносини, державне управління, державна служба, посадова особа, посада, адміністративний примус, адміністративне попередження, адміністративне припинення, адміністративне правопорушення, адміністративне затримання, протокол про адміністративне правопорушення, адміністративне стягнення, попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, конфіскація, адміністративний арешт, виправні роботи.

Методичні вказівки

У відповіді на перше питання слід дати визначення предмета, методу та системи адміністративного права України як самостійної галузі права та як галузевої юридичної науки, охарактеризувати джерела адміністративного права. При цьому слід усвідомити, що його предметом є відносини, які виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності, насамперед — у сфері діяльності органів виконавчої влади, які характеризуються поширеністю, різноманітністю і наявністю характерних особливостей.

Відповідаючи на друге питання визначити поняття адміністративно-правових відносин, вказати їх ознаки, особливості та дати класифікацію видів, вказуючи критерії поділу та особливості. Продовжуючи відповідь слід

висвітлити структуру адміністративно-правових відносин характеризуючи її елементи: об'єкт, суб'єкти (з їх адміністративною правоздатністю та дієздатністю) і зміст (юридичний – сукупність прав і обов'язків сторін і фактичний – сама поведінка суб'єктів, їх діяльність, у якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін). Завершується відповідь характеристикою адміністративних юридичних фактів.

При розкритті третього питання варто звернути увагу на визначення та трактування поняття адміністративного правопорушення як підстави адміністративної відповідальності, його ознаки, пам'ятаючи при цьому, що лише за наявності усіх ознак складу адміністративного правопорушення особу можна притягнути до адміністративної відповідальності. На завершення дається визначення та характеристика складу адміністративного правопорушення та його елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони), зазначаються особливості.

Четверте питання передбачає визначення поняття, особливостей та підстав адміністративної відповідальності, з'ясування що таке адміністративні стягнення, які є види та у чому полягає їх сутність. Відповідь можна побудувати спираючись на загальнотеоретичне поняття юридичної відповідальності для детальної характеристики як загальних (для всіх видів юридичної відповідальності) ознак, так і особливих, притаманних тільки адміністративній відповідальності.

Розкриваючи це питання слід мати на увазі, що загальні правила накладання стягнень, порядок притягнення до адміністративної відповідальності, вплив пом'якшуючих і обтяжуючих обставин на застосування адміністративних стягнень та система органів, які їх накладають, закріплені в главі 4, розділах III – IV Кодексу України про адміністративні правопорушення, спираючись на зміст яких і треба будувати свою відповідь. Важливо звернути увагу на особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх, військовослужбовців, іноземців тощо, види адміністративних стягнень, які застосовують уповноважені на те органи державного управління, а в окремих випадках – судді.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Адміністративні стягнення, що застосовуються до неповнолітніх».
3. Порівняйте, давши коротку характеристику методів публічного адміністрування:

Методи публічного адміністрування		
Заохочення	Переконання	Примусу

4. Проаналізуйте та прокоментуйте, які з перерахованих нижче заходів є заходами адміністративного стягнення:

За рішенням районного суду унаслідок вчинення адміністративного правопорушення гр. Васильків був притягнутий до виправних робіт на 4 місяці.

За систематичне порушення правил полювання гр. Куш був позбавлений на 3 роки права на полювання.

Результатом порушення технології вирощування рослин сільськогосподарського призначення спільне товариство з обмеженою відповідальністю «Омега» одержало попередження за розповсюдження шкідливих організмів.

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Правовідносини, регулюються нормами адміністративного права:

- А) фінансові;
- Б) господарські;
- В) управлінські;
- Г) трудові;
- Д) усі перераховані.

2. Джерелами адміністративного права є:

- А) укази Президента України;
- Б) нормативно-правові акти органів законодавчої та виконавчої влади, Президента України, а також органів місцевого самоврядування;
- В) постанови Кабінету Міністрів України;
- Г) закони прийняті Верховною Радою України;
- Д) усі перераховані.

3. Вкажіть характеристику, не властиву адміністративно-правовим відносинам:

- А) вони виникають з ініціативи однієї сторони, згода іншої не вимагається;

Б) разі виникнення спорів, конфліктів між сторонами, вирішуються вони, як правило, в адміністративному порядку;

В) сторони в цих відносинах завжди рівноправні;

Г) в них завжди беруть участь органи виконавчої влади або їх представники;

Д) в них виникають з приводу здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності

4. Адміністративна дієздатність фізичних осіб настає з:

А) 17-ти років;

Б) 25-ти років;

В) 18-ти років;

Г) 16-ти років;

Д) 15-ти років.

5. Не являється державним службовцем:

А) начальник обласного управління юстиції;

Б) інспектор поліції;

В) прокурор області;

Г) суддя обласного суду;

Д) адвокат.

6. До адміністративної відповідальності можуть бути притягнені особи:

А) з 12 років;

Б) за окремі види правопорушень з 15 років;

В) з 18 років;

Г) з 16 років;

Д) з 14 років.

7. Винятковим адміністративним стягненням являється:

А) виправні роботи;

Б) оплатне вилучення предмета;

В) попередження;

Г) штраф;

Д) адміністративний арешт.

8. Адміністративне стягнення, яке може бути застосоване і як основне, і як додаткове:

А) позбавлення спеціального права;

Б) виправні роботи;

- В) оплатне вилучення предмета;
- Г) штраф;
- Д) попередження.

9. Адміністративне стягнення може бути накладено протягом:

- А) 2-х місяців з дня вчинення правопорушення;
- Б) 20 днів з дня вчинення правопорушення;
- В) 15-ти днів з дня вчинення правопорушення;
- Г) 6-ти місяців з дня вчинення правопорушення;
- Д) 3-х місяців з дня вчинення правопорушення.

10. Об'єктивна сторона правопорушення це:

- А) речі матеріального характеру;
- Б) сукупність суспільних відносин, які охороняються адміністративно-правовими нормами;
- В) зовнішня сторона правопорушення;
- Г) сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння, як правопорушення;
- Д) психічне ставлення правопорушника до скоєного ним діяння та наслідків.

? Контрольні питання:

1. Визначте поняття галузі адміністративного права України.
2. Що являє собою предмет і метод адміністративного права?
3. Які ознаки властиві державному управлінню?
4. Охарактеризуйте джерельну базу адміністративного права. В чому її особливості?
5. Що таке державні органи та з кого вони складаються?
6. Дайте визначення адміністративного правопорушення.
7. Хто може бути суб'єктом адміністративного правопорушення?
8. Назвіть види адміністративних правопорушень?
9. Дайте визначення адміністративного стягнення.
10. Які ви знаєте види адміністративних стягнень?
11. Дайте визначення адміністративної відповідальності.
12. У чому полягають особливості адміністративної відповідальності?
13. Які особливості притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх?
14. Розкрийте сутність поняття та вкажіть види адміністративних стягнень.

15. Визначте органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Тема 5. Основи трудового права

Мета заняття: формування уявлень про трудове право як галузь національного права, засвоєння знань про трудові відносини, колективний і трудовий договори, поняття і види робочого часу і часу відпочинку, трудову дисципліну, дисциплінарну та матеріальну відповідальність, трудові спори, вміння аналізувати окремі життєві ситуації, оцінювати значення дій їх учасників користуючись джерелами трудового права.

Питання для обговорення:

1. Поняття, предмет, функції і джерела трудового права. Загальна характеристика Кодексу законів про працю.
2. Колективний і трудовий договори. Поняття, сторони, зміст, порядок укладання та види трудових договорів.
3. Підстави та порядок припинення трудового договору. Поняття і види робочого часу і часу відпочинку.
4. Трудова дисципліна. Дисциплінарна та матеріальна відповідальність. Індивідуальні й колективні трудові спори.

Основні терміни і поняття

Трудове право, трудові правовідносини, трудовий договір, контракт, колективний договір, найманий працівник, робочий час, неповний робочий час, скорочений робочий час, час відпочинку, відпустка, трудова дисципліна, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, трудові спори, страйк.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання практичного заняття слід з'ясувати, які суспільні відносини регулюються трудовим правом, розкрити зміст таких понять, як предмет та особливості трудового права України як самостійної галузі права. Які основні функції виконує трудове право? Далі відповідь вимагає зосередитись на джерелах трудового права, звернувши при цьому особливу увагу на загальну характеристику Кодексу законів про працю.

Відповідь на друге питання заняття доцільно розпочати згадавши елементи трудових правовідносин: об'єкт, зміст та суб'єкти (з їх трудовою правоздатністю та дієздатністю) а також їх індивідуальний та колективний характер. Далі з'ясувати поняття колективного договору – однієї з форм участі

трудового колективу в управлінні підприємствами та організаціями та місце, роль і головні завдання профспілок у колективно-договірних відносинах. І вже потім дати та схарактеризувати поняття, сторони, зміст, порядок укладання та види трудових договорів.

Розкриваючи третє питання висвітлюються підстави та порядок припинення трудового договору, особливий порядок звільнення працівників окремих категорій. Друга частина третього питання передбачає висвітлення поняття і видів робочого часу і часу відпочинку, норми тривалості робочого часу, порядок компенсації, оформлення, перерви протягом робочого дня (зміни), святкові дні.

У четвертому питанні потрібно дати визначення понять трудової дисципліни та правил внутрішнього трудового розпорядку, зазначити їх види, порядок затвердження і зміст, згадати види заохочень. У другій частині четвертого питання слід розглянути поняття дисциплінарної та матеріальної відповідальності, звернути увагу на те, що дисциплінарна відповідальність полягає в обов'язку працівника відповідати перед власником або уповноваженим ним органом за скоєний дисциплінарний проступок, а підставою матеріальної відповідальності в трудових правовідносинах є трудове майнове правопорушення. Студентам важливо розібратися з видами матеріальної відповідальності працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, а також з порядком відшкодування матеріальної шкоди.

При підготовці до п'ятого питання необхідно відпрацювати такі аспекти, як поняття і види трудових спорів, причини виникнення, органи, що їх розглядають (комісії по трудовим спорам та суд), організація, склад і компетенція КТС, інші способи вирішення трудових спорів. Що собою являє страйк як крайній засіб вирішення колективних трудових спорів, умови, порядок проведення страйку, випадки обмеження застосування страйку.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.

2. Складіть схему «Відмінності трудового договору від трудової угоди (договору підряду)», відобразивши їх ознаки.

3. Розташуйте цифрові позначення відповідей у відповідних графах таблиці: 1) місце роботи; 2) випробування при прийнятті на роботу; 3) суміщення професій [посад]; 4) трудова функція працівника; 5) спеціальність і кваліфікація працівника; 6) надання житла; 7) час початку роботи; 8) оплата праці; 9) можливість підвищення кваліфікації; 10) наявність вченого ступеня; 11) знання іноземної мови; 12) додаткова відпустка; 13) строк дії трудового договору

Обов'язкові умови трудового договору	Додаткові умови трудового договору

4. Розв'яжіть задачу.

Відсутність на робочому місці без поважних причин більше трьох годин Дробота Т.Т., підтверджена членами бригади та доповідною бригадира, стала причиною його звільнення з роботи за ст. 40 п.4. Кодексу законів про працю України (КЗпПУ). Вважаючи себе неправомірно звільненим, Дробот Т.Т. звернувся до суду з позовною заявою про поновлення його на роботі.

Яке рішення повинен прийняти суд?

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Трудове право являє собою сукупність норм права, які регулюють:

А) суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації особою права на достатній життєвий рівень;

Б) правові відносини по соціальному страхуванню і пенсійному забезпеченні;

В) колективні правові відносини між працівниками;

Г) суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації особою права на працю;

Д) трудові відносини по працевлаштуванню.

2. Підберіть відповідне визначення до наведеного поняття «система трудового права»:

А) сукупність взаємозв'язаних норм, що регулюють відокремлену сферу суспільних відносин – трудові відносини;

Б) суспільні трудові відносини, які виникають із застосуванням працівниками здатності до праці в суспільному виробництві, відносини по працевлаштуванню, колективні правові відносини;

В) спосіб, за допомогою якого право впливає на суспільні відносини, встановлює права і обов'язки;

Г) сукупність взаємовідносин, пов'язаних з реалізацією особою права на працю;

Д) сукупність відносин, в які вступають працівники з власниками підприємств або уповноваженими ними органами чи окремими фізичними особами.

3. Громадяни України набувають за загальним правилом трудової правосуб'єктності:

- А) з 21 року;
- Б) з 18 років;
- В) з 16 років;
- Г) з 14 років;
- Д) з 15 років.

4. Роботодавець при прийнятті на роботу для категорії робітників може встановлювати випробувальний термін:

- А) 18 днів;
- Б) 2 місяці;
- В) 1 місяць;
- Г) 3 місяці;
- Д) 14 днів.

5. Тривалість основної щорічної відпустки становить:

- А) 30 календарних днів;
- Б) 24 робочих дня;
- В) 24 календарних дня;
- Г) 18 календарних днів;
- Д) 18 робочих днів.

6. Чи допускається поділ чергової відпустки працівника на частини?

- А) допускається за умовою, що основна його частина буде складати не менше 24 календарних днів;
- Б) допускається;
- В) не допускається;
- Г) допускається за умовою, що основна його частина буде складати не менше 14 календарних днів;
- Д) допускається тільки основна частина.

7. Відповідальність за порушення трудової дисципліни (за КЗпП) може передбачати застосування наступних заходів:

- А) позбавлення премії на один рік;
- Б) зауваження;
- В) усунення з посади;
- Г) винесення догани;
- Д) пониження у посаді.

8. Підберіть відповідне визначення до поняття: «колективний договір»:

- А) угода, що укладається між роботодавцем і профспілковим органом;
- Б) угода, що укладається між власниками підприємств або організацій;
- В) угода, що укладається роботодавцем з однієї сторони, і трудовим колективом найманих працівників, який уповноважив профспілковий комітет на проведення колективних переговорів і укладення договору, – з другої;
- Г) угода, що укладається власником підприємства або уповноваженою ним особою, з однієї сторони, і працівником – з другої
- Д) угода, що укладається між трудовим колективом або уповноваженою ним особою, з однієї сторони, і працівником – з другої.

9. Якому поняттю відповідає наведена дефініція: «Відсутність працівника на роботі без поважних причин більше трьох годин протягом робочого дня»?

- А) подія;
- Б) професійна деформація;
- В) юридична дія;
- Г) проступок ;
- Д) прогул.

10. Випробування при прийомі на роботу є:

- А) обов'язковою умовою трудового договору;
- Б) додатковою умовою трудового договору;
- В) не передбачено законодавством;
- Г) необхідною умовою трудового договору;
- Д) не включається до трудового договору.

? Контрольні питання

1. Визначте поняття, предмет правового регулювання та основні принципи трудового права України.
2. Дайте загальну характеристику джерел трудового права України.
3. Визначте поняття, сторони та зміст колективного договору.
4. Хто може виступати сторонами трудового договору?
5. Який порядок укладення трудового договору?
6. Визначте підстави припинення (розірвання) трудового договору.
7. Чим відрізняється контракт від звичайного трудового договору?
8. Як оформлюється прийняття працівника на роботу, і які документи він надає при прийнятті на роботу?
9. Що таке «суміщення професій» та «сумісництво»?
10. Що може бути підставою розірвання трудового договору?

11. Поняття трудової книжки та її значення для працівника.
12. Що таке робочий час та його тривалість?
13. Які є види відпочинку?
14. Якими правовими методами забезпечується трудова дисципліна?
15. Які види заохочень та дисциплінарної відповідальності Ви знаєте?
16. Визначте поняття правил внутрішнього трудового розпорядку.
17. У чому полягають особливості дисциплінарної і матеріальної відповідальності порівняно з іншими видами юридичної відповідальності?
18. Визначте сутність матеріальної відповідальності сторін трудового договору.
19. Визначте поняття трудового спору та вкажіть його види.
20. Якими органами забезпечується розгляд трудових спорів?

Тема 6. Основи цивільного права України

Мета заняття: формування уявлень про цивільне право як галузь національного права, засвоєння знань про склад цивільних правовідносин, правочини, зобов'язальне право та договірні відносини, оволодіння змістом навчальної програми на конкретних прикладах з практики повсякденного життя.

Питання для обговорення:

- 1 Поняття, предмет, метод, функції і джерела цивільного права України.
- 2 Поняття, склад, види та особливості цивільних правовідносин. Юридичні факти в цивільному праві.
- 3 Суб'єкти, об'єкти та зміст цивільних правовідносин.
- 4 Правочини та їх види. Зобов'язальне право та договірні відносини.
- 5 Спадкове право.

✍️Основні терміни і поняття

Фізична особа, юридична особа, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, речі, майно, цінні папери, право чин, власність, договір, угода, зобов'язання, кредитор, боржник, штраф, пеня, неустойка, гарантія, застава, при тримання, завдаток, спадкування, спадкодавець, спадкоємець, заповіт, черга спадкування.

Методичні вказівки

Перше питання практичного заняття дозволяє з'ясувати, які суспільні відносини регулюються цивільним правом, розкрити поняття, предмет, метод, функції і особливості цивільного права України як галузі. Далі необхідно

зосередитись на джерелах цивільного права, окремо зупинившись на загальній характеристиці змісту та структури Цивільного кодексу України.

Вивчаючи друге питання включає висвітлення поняття цивільних правовідносин, їх елементів та структурних особливостей. На завершення питання, з'ясовуючи підстави виникнення цивільних прав і обов'язків потрібно зосередитись на характеристиці юридичних фактів.

Вивчаючи третє питання рекомендується сформулювати поняття суб'єктів цивільних правовідносин: розкрити категорію правосуб'єктності як їх основної характеристики, показати її співвідношення з цивільною правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю, далі слід охарактеризувати поняття, зміст та види суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, показати склад учасників (суб'єктів) цивільних правовідносин, окресливши поняття цивільної правоздатності і дієздатності; зазначити, що може бути об'єктами цивільних правовідносин, приділити увагу їх змісту.

Щодо питання про правочини, то тут у першу чергу необхідно виходити з того, що це є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Необхідно також зазначити ознаки, підстави їх класифікації та вказати види, умови дійсності та недійсності, сторони, зміст, і форму правочинів. Четверте питання передбачає також необхідність приділити увагу поняттю зобов'язального права як підгалузі цивільного права і видам цивільно-правових зобов'язань, після чого зосередитись на договірних зобов'язаннях і характеристиці різновидів цивільно-правових договорів (купівлі-продажу, міни, поставки, дарування, найму, з надання послуг (перевезення, зберігання тощо), кредитно-розрахункові договори та ін.).

Останнє питання заняття присвячене з'ясуванню поняття спадкового права, видів спадкування, складу, часу і місця відкриття спадщини, правам спадкоємців та особливостям реалізації права на спадщину.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Види права власності».
3. Заповніть таблицю:

Види договору	Зміст договору
Договір купівлі-продажу	
Договір поставки	
Договір дарування	
Договір найму	
Договір лізингу	

Договір підряду	
Договір збереження	
Договір страхування	

4. Розв'яжіть задачу.

Житель с. Полтавка гр. Сахно заповідав один земельний пай і трактор старшому синові Степану, а інший земельний пай і комбайн молодшому синові Василю. Після прийняття спадщини Степан почав вимагати у Василя віддати йому жатку і колеса від комбайна для зрівняння часток спадщини, на що отримав відмову. Василь на це згоди не дав, пояснивши, що комбайн при цьому буде не укомплектований суттєво втратить свою вартість. Степан звернувся щодо цього питання до суду. Яке рішення має прийняти суд?

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Цивільне право являє собою сукупність норм права, які регулюють:

А) суспільні відносини між державою та фізичною особою з приводу застосування щодо останньої несправних заходів правового реагування за вчинення дій з ознаками злочину;

Б) суспільні відносини в сфері управління;

В) сукупність правових норм, що регулюють способи захисту цивільних прав;

Г) майнові та особисті немайнові відносини;

Д) сукупність правових норм, що регулюють порядок порушення, розгляду і вирішення судом цивільних справ, а також перегляду судових рішень, тобто правосуддя по цивільних справах, а також порядок примусового виконання судових постанов (рішень, ухвал).

2. Особливостями методу цивільно-правового регулювання є:

А) субординація;

Б) ініціативності сторін;

В) імперативність;

Г) юридична рівність суб'єктів;

Д) диспозитивність.

3. Обмеження особи в дієздатності відбувається за рішенням:

А) органів поліції;

- Б) органів місцевої адміністрації;
- В) органів суду;
- Г) органів прокуратури;
- Д) органів опіки та піклування.

4. Повний обсяг дієздатність у громадян виникає з:

- А) 16 років;
- Б) 17 років;
- В) 14 років;
- Г) 18 років;
- Д) 15 років.

5. Дієздатність громадян визначається як:

- А) здатність нести матеріальну відповідальність;
- Б) здатність мати цивільні права;
- В) здатність мати цивільні права та обов'язки;
- Г) здатність своїми діями набувати цивільних прав та обов'язків;
- Д) здатність утримувати себе.

6. Правоздатність громадян виникає з моменту:

- А) досягнення 14 років;
- Б) досягнення 18 років;
- В) зачаття;
- Г) народження;
- Д) отримання посвідчення особи.

7. Визначте, основу чого складає цивільне право?

- А) управлінської діяльності держави;
- Б) приватного права України;
- В) бюджетного процесу;
- Г) податкових відносин;
- Д) публічного права України.

8. Цивільна правоздатність громадян - це:

- А) здатність нести юридичні обов'язки у галузі державного управління;
- Б) здатність реалізовувати цивільні права та обов'язки;
- В) здатність мати цивільні права та обов'язки;
- Г) здатність виступати позивачем або відповідачем в суді;
- Д) здатність нести цивільну відповідальність.

9. Якому поняттю відповідає наступна дефініція: “Громадянин, який внаслідок душевної хвороби або недоумства не може розуміти значення своїх дій або керувати ними”?

- А) неделіктоздатний;
- Б) непрацездатний;
- В) недієздатний;
- Г) обмежено дієздатний;
- Д) тимчасово недієздатний.

10. Визнання громадянина безвісно відсутнім однією з підстав має:

- А) показання свідків;
- Б) зникнення при обставинах, які загрожували смертю;
- В) відсутність відомостей про місце його перебування протягом одного року;
- Г) отримання відомостей про його смерть;
- Д) відсутність його за місцем проживання протягом 3 днів.

? Контрольні питання:

1. Дайте загальну характеристику цивільного права.
2. Визначте поняття, предмет, систему цивільного права.
3. Дайте загальну характеристику джерел цивільного права. Вкажіть структуру Цивільного кодексу України.
4. Охарактеризуйте суб'єкти і об'єкти цивільних правовідносин.
5. Визначте поняття цивільної правоздатності і дієздатності.
6. Дайте визначення понять фізична особа та юридична особа.
7. Назвіть і схарактеризуйте особисті немайнові права громадян.
8. Визначте поняття, ознаки та види юридичних осіб.
9. Який порядок виникнення та припинення діяльності юридичних осіб в Україні?
10. Дайте загальну характеристику зобов'язального права.
11. Назвіть способи забезпечення зобов'язальних договорів.
12. Які форми і види цивільно-правових договорів ви знаєте?
13. У чому полягає цивільно-правова відповідальність?
14. Розкрийте поняття спадкування за законом та за заповітом.
15. Поясніть зміст понять власність і право власності.
16. Які форми власності існують в Україні?

Тема 7. Основи сімейного права України

Мета заняття: формування уявлень про сімейне право як галузь національного права, засвоєння знань про шлюб та сім'ю, обов'язки подружжя, батьків і дітей, усиновлення, опіку та піклування, патронат вміння їх застосовувати на конкретних прикладах з повсякденної практики користуючись джерелами сімейного законодавства.

Питання для обговорення:

1. Поняття, предмет, принципи, джерела та система сімейного права. Сімейні правовідносини.
2. Поняття, умови, порядок укладення та припинення шлюбу.
3. Особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя. Шлюбний договір.
4. Права та обов'язки батьків і дітей. Аліментні зобов'язання батьків і дітей. Усиновлення. Опіка та піклування. Патронат над дітьми.

Основні терміни і поняття

Шлюб, сім'я, заручини, наречений, наречена, шлюбний договір, припинення шлюбу, недійсність шлюбу, позбавлення батьківських прав, усиновлення, опіка, піклування, патронат.

Методичні вказівки

Опрацьовуючи перше питання потрібно з'ясувати визначення та зміст поняття, предмету, принципів, джерел та системи сімейного права, які особливості мають суспільні відносини, що регулюються його нормами, показати зв'язок галузей сімейного та цивільного права. Далі необхідно окремо зупинитись на джерелах сімейного права, зосередившись на питанні на тому, що сімейні відносини в Україні регулюються кодифікованим актом – Сімейним кодексом України.

Друга частина першого питання передбачає висвітлення поняття сімейних правовідносин, загальних ознак, що притаманні цивільним, у тому числі і сімейним правовідносинам (рівність учасників правовідносин, автономія їх волі, майнова самостійність) та особливостей сімейних правовідносин, що мають спеціальний суб'єктний склад (суб'єкти – лише фізичні особи), породжуються своєрідними юридичними фактами (шлюб, спорідненість, материнство, батьківство тощо), характеризуються особисто-довірчим характером, неможливістю передачі прав та обов'язків іншим особам. Завершення питання вимагає торкнутись поняття «припинення шлюбу» – припинення між чоловіком і жінкою відносин, які виникли на підставі реєстрації шлюбу, це факт, який породжує припинення взаємних особистих немайнових та майнових прав і обов'язків у подружжя на майбутнє.

Друге питання практичного заняття дозволяє розглянути, спираючись на текст статей Сімейного кодексу України, поняття, умови, порядок укладення та припинення шлюбу. Але почати слід зі з'ясування поняття сім'я – об'єднання осіб, пов'язаних між собою спільністю проживання, побуту та взаємними правами та обов'язками (ст. 1 Сімейного кодексу України) та його особливостей, зокрема, посиленої державної охорони сім'ї (ст. 5 Сімейного кодексу), розширення змісту інституту сім'ї (визнання фактичних шлюбів).

Вивчаючи третє питання, рекомендується звернути увагу саме на ті немайнові відносини подружжя, які підлягають регулюванню нормами сімейного права, на відміну від відносин взаємоповаги, дружби, кохання. Це норми, що закріплюють право подружжя на вибір роду занять, професії, місця проживання (за правовою природою є нормами конституційного права), норми-декларації, позбавлені санкцій (закріплюють рівність подружжя у вирішенні питань сімейного життя) і звичайні сімейно-правові норми, забезпечені санкціями.

Далі слід зупинитись на аналізі норм сімейного законодавства, що визначають правовий стан (правовий режим) подружнього майна (власність обох подружжя, обсяг їх прав і обов'язків та умови реалізації порав щодо цього майна, порядок набуття і відчуження, відповідальність). У залежності від того, чим встановлено правовий режим майна – чинним законодавством чи самим подружжям у шлюбному договорі, він, відповідно, може бути законним чи договірним. Договірний режим передбачає, що права і обов'язки подружжя щодо їх спільного і роздільного майна, а також питання їх відповідальності за боргами визначаються самими подружжям шляхом складання шлюбного договору. Шлюбний договір – це один із видів договорів, який регулює майнові права та обов'язки подружжя, пов'язані з укладенням шлюбу, його існуванням і припиненням. При виникненні спору між сторонами, він також розглядається на основі чинного законодавства, однак майнові права, обов'язки подружжя та обсяг їх відповідальності визначаються з урахуванням положень шлюбного договору, укладеного учасниками майнових відносин – подружжям.

Четверте питання вимагає висвітлення прав та обов'язків батьків і дітей, відповідно яким виділяють різні види майнових правовідносин: з приводу майна, щодо утримання, за джерелом набуття майна (набуті батьками та призначені для потреб сім'ї, набуті за рахунок спільної праці чи спільних коштів батьків і дітей, набуті дітьми).

Слід врахувати, що правовідносини батьків і дітей щодо утримання – це правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана надати другій стороні утримання на підставах і в порядку, що встановлені законом, а друга сторона вправі вимагати виконання такого обов'язку. При цьому аліменти виплачуються на того, з ким проживає дитина і використовуються виключно за цільовим призначенням. Крім того треба врахувати види правовідносин батьків і дітей щодо утримання, різновиди порядку надання утримання, способи визначення розміру аліментів, обставини, що впливають на розмір аліментів і можливість зміни їх розміру тощо.

Висвітлюючи п'яте питання, слід відштовхуватись від змісту базових категорій усиновлення, опіка, піклування, патронат. Охарактеризувати усиновлення як інститут сімейного права, назвати умови та обставини для усиновлення, пояснити, яким чином захищаються права дітей при усиновленні, як забезпечується таємниця усиновлення? Акцентувати увагу на правових наслідках припинення усиновлення на підставі позбавлення усиновлювача батьківських прав, скасування рішення про усиновлення судом, визнання усиновлення недійсним.

Характеризуючи інститут опіки та піклування слід назвати органи опіки та піклування в Україні, визначити порядок їх встановлення, вимоги закону до особи опікуна (піклувальника), назвати їх основні права і обов'язки, вказати у чому полягають обмеження прав опікунів та піклувальників? Крім того, назвати права дитини, над якою встановлено опіку або піклування, підстави і порядок їх припинення.

Вихідним моментом при засвоєнні останнього аспекту п'ятого питання є визначення патронату як альтернативної форми влаштування дитини, яка є сиротою або з інших підстав позбавлена батьківського піклування, в сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) з метою сімейного виховання. Необхідним є акцентування уваги на відмінностях від інших форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (не виникають батьківські відносини, не є підставою для створення сім'ї, припинення з досягненням повноліття, виникнення на підставі договору між органом опіки і піклування та патронатним вихователем, отримання ним платні за виховання (договір патронату є оплатним), передбачає представництво лише з процесуальних питань і не передбачає аліментних зобов'язань і перешкод для усиновлення дитини). На завершення вказати підстави виникнення та припинення патронату.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Різновиди власності подружжя: особиста приватна та спільна сімейна».
3. Заповніть таблицю «Особисті немайнові права та обов'язки подружжя»:

Особисті немайнові права	Особисті немайнові обов'язки

4. Проаналізуйте та прокоментуйте.

Мало місце звернення до суду Марини Прокопенко суду з позовом про розірвання шлюбу. У якості причини було названо вимоги чоловіка звільнитись з нинішньої роботи (за фахом) і перейти працювати на фірму до його родича, щоб більше займатись присадибним господарством і доглядом за дітьми. Чи має право одружена особа самотійно обирати роботу і місце проживання? Чи може бути задоволений цей позов? Поясніть чому

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Предмет правового регулювання сімейного права складають:

- А) відносини адміністративного підпорядкування регіональних органів РАЦС;
- Б) система управління в сфері реєстрації актів цивільного стану;
- В) сімейні майнові та (або) немайнові відносини між учасниками сімейних правовідносин;
- Г) сімейні немайнові відносини;
- Д) сімейні майнові відносини.

2. Підберіть відповідне визначення до поняття «шлюб»:

- А) сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в державному органі реєстрації актів громадського стану;
- Б) посвідчений відповідним релігійним органом факт вінчання чоловіка та жінки;
- В) проживання двох осіб однієї статі разом;
- Г) сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в державному органі реєстрації актів цивільного стану;
- Д) сімейний союз чоловіка та жінки.

3. Особистою приватною власністю чоловіка та жінки не являється:

- А) майно, набуте ними під час перебування у шлюбі;
- Б) майно набуте ними за час шлюбу, але на підставі договору дарування;
- В) майно набуте ними за час шлюбу, але в порядку спадкування;
- Г) речі індивідуального користування майно, набуте ними до шлюбу;
- Д) майно, набуте ними до шлюбу.

4. Дитина перестає вважатись малолітньою після досягнення нею:

- А) 16 років;
- Б) 14 років;
- В) 15 років;

- Г) 18 років;
- Д) 12 років.

5. В Україні мінімальний шлюбний вік для жінки встановлюється в:

- А) 17 років;
- Б) 18 років;
- В) 15 років;
- Г) 14 років;
- Д) 16 років.

6. Частки майна чоловіка та жінки у випадку розподілу майна, що є спільною сумісною власністю подружжя, є:

- А) нерівними у співвідношенні 60/40 % відповідно;
- Б) нерівними у співвідношенні 40/60 % відповідно;
- В) рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними;
- Г) нерівними — розподіляються в залежності від рівня внесків у спільне майно;
- Д) нерівними — розподіляються в залежності від трудової участі в його формуванні;

7. Місцем де чоловік та жінка подають заяву про реєстрацію шлюбу є:

- А) будь-який орган РАЦС;
- Б) орган РАЦС за місцем проживання батьків жінки;
- В) орган РАЦС за місцем проживання батьків чоловіка;
- Г) орган РАЦС за місцем проживання жінки;
- Д) орган РАЦС за місцем проживання чоловіка.

8. Змістом батьківського обов'язку щодо виховання та розвитку дитини є:

- А) можливість звернутися до органів державної влади, органу опіки та піклування, можливістю вимагати від дітей належного ставлення до себе;
- Б) право батьків на визначення імені дитини, а також на обрання прогресивних форм та методів її виховання;
- В) піклування про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, повага до дитини, виховання дитини у дусі любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини, здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, підготовка її до самостійного життя;
- Г) опіка батьків про стан житлового та матеріально-технічного забезпечення дитини, стан навчання, духовний та фізичний розвиток, стан

здоров'я дитини, коло її життєвих інтересів та потреб, виконання дитиною правових зобов'язань за цивільно-правовими угодами;

Д) всі вищезазначені елементи.

9. За загальним правилом батьки повинні утримувати дитину до:

А) досягнення нею 21 року;

Б) досягнення нею 17 років;

В) досягнення нею 18 років;

Г) досягнення нею 14 років;

Д) досягнення нею 16 років.

10. Органами, що здійснюють нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей є:

А) органи поліції;

Б) органи міграційної служби;

В) органи суду;

Г) органи опіки та піклування;

Д) органи прокуратури.

? Контрольні питання:

1. Визначте поняття, предмет правового регулювання та джерела сімейного права України.

2. Які принципи сімейного права України ви знаєте?

3. Дайте визначення понять шлюбу та сім'ї.

4. Охарактеризуйте порядок державної реєстрації шлюбу.

5. Назвіть ознаки сім'ї.

6. Який порядок укладення та припинення шлюбу?

7. Охарактеризуйте зміст і порядок укладення шлюбного договору.

8. Що є змістом особистих немайнових прав та обов'язків подружжя?

9. Що є змістом майнових прав та обов'язків подружжя?

10. Що є спільною сумісною власністю подружжя?

11. Хто може бути опікуном та піклувальником?

12. Назвіть підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей?

13. Опишіть права та обов'язки батьків і дітей.

14. Поясніть зміст умовного вислову «платна опіка».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативна

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Прийнятий 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до №51. С. 1122.
3. Кодекс законів України про працю: Затверджений Законом України від 10 грудня 1971 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. –С. 375.
4. Кримінальний кодекс України. Прийнятий 5 квітня 2001р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. С. 131.
5. Сімейний кодекс України. Затверджений Законом України від 10 січня 2002 року *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21 – 22. С. 135.
6. Цивільний кодекс України. Затверджений Законом України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40 - 44. Ст. 356.
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. С.256.
8. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27лютого 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. С. 222.
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. С.170.
10. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. С. 385.

Основна

1. Львов В. Є. Правознавство : навчально-методичний посібник для студ. ЗДІА ден. та заоч. форм навчання. Запоріжжя : ЗДІА, 2009. 138 с.
2. Бут В. В. Фінансове право Ч. 1: навчально-методичний посібник для бакалаврів ЗДІА спец. 6.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)». Запоріжжя : ЗДІА, 2012.
3. Правознавство: Методичні вказівки до виконання контрольних робіт та самостійної роботи для студентів ЗДІА всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. : Рекотов П. В. Запоріжжя, 2014. 44 с.
4. Правознавство: методичні вказівки до виконання тестових завдань для поточного контролю знань студентів ЗДІА всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. : / Рекотов П.В. Запоріжжя : ЗДІА, 2016 62 с.

5. Правознавство: підручник / ред. О. В. Дзера ; М-во освіти і науки України. - 12-те вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 632 с.
6. Правознавство : навч. посібник / С. В. Дрожжина, О. О. Одінцева, В. О. Кондратьєв та ін. ; ред. С. В. Дрожжина. 2-ге вид., стереотип. Київ : Знання, 2010. 350 с.
7. Правознавство : навч. посібник для внз / ред. С. М. Тимченко, Т. О. Коломоєць. 2-ге вид., стереотип. Суми : Унів. книга, 2008. 554 с.
8. Правознавство : підручник / В.Д.Гапотій, О.Г.Мінкова, О.В.Печерський. Мелітополь: Вид. МДПУ ім. Б.Хмельницького, 2015. 893 с.
9. Правознавство : Підручник. Одеса : Атлант, 2015. 554 с.
10. Правознавство : навчальний посібник / А.А. Герц, С.Й Кравчук. Київ : Видавничий дім «КОНДОР», 2018. 280 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: <http://rada.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/ua>
4. Офіційний сайт Вищого господарського суду України. URL: <http://vgusu.arbitr.gov.ua>
5. Офіційний сайт Верховного суду України. URL: <http://www.scourt.gov.ua>
6. Офіційний сайт Вищого адміністративного суду України. URL: <http://www.vasu.gov.ua>
7. Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <http://sc.gov.ua>
8. Сайт Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадсько. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
9. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua>
10. Vuzlib. Економіко-правовая библиотека. URL: <http://vuzlib.net>.
11. Юридичні послуги Online. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com>.
12. Радник. Український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info>.
13. Правознавець. Електронна бібліотека юридичної літератури. URL: <http://pravoznavec.com.ua>

14. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)». URL: <http://www.nau.ua>
15. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <http://president.gov.ua>